

Eesti Sotsioloogide Liidu eetikakoodeks

Heaks kiidetud Eesti Sotsioloogide Liidu üldkogul 7. detsembril 2021

Sissejuhatus

Eesti Sotsioloogide Liidu (ESL) eetikakoodeks koosneb sissejuhatusest, preambulast ja üheksast peatükist. Eetikakoodeks sisaldab üldiseid põhimõtteid ja seisukohti sotsioloogi kutsetööd puudutavates eetilistes küsimustes. Eetikakoodeks ei paku valmis retsepte, kuidas mingis konkreetses olukorras eetiliselt toimida. Pigem jagab see üldiseid juhtnööre, põhiprintsiipe ja väärtuseid, millest lähtudes igal sotsioloogil endal tuleb oma eetilised valikud langetada. Seega on eetikakoodeks loodud eelkõige selleks, et aidata ühiskonna uurijatel reflekteerida eetiliste küsimuste üle, mis uuringuid läbi viies tekivad.

Kõiki sotsioloogiliste uuringute tegijaid (sh tudengid) nimetatakse käesolevas dokumendis sotsioloogideks. Eetikakoodeks on suunatud nii sotsioloogiliste uuringute tegijatele kui ka tellijatele ja kasutajatele. Eelkõige on eetikakoodeks suunatud järgmistele sihtrühmadele:

- (1) ülikoolides, uuringufirmades jm töötavad sotsioloogid;
- (2) sotsioloogiliste uuringute tegijad (sh teiste erialade uurijad, kes kasutavad sotsioloogilisi andmeid ja meetodeid);
- (3) sotsioloogia ja lähedaste erialade üliõpilased, kes kasutavad oma uurimistöös sotsioloogilisi andmeid ja meetodeid;
- (4) sotsioloogiliste uuringute tellijad ja kasutajad (mh andmeid koguvad, haldavad ja kasutavad asutused);
- (5) sotsiaalteaduslike uuringute kooskõlastamisega tegelevad eetikakomiteed.

Eetikakoodeks on loodud selleks, et:

- (1) pakkuda nimekirja olulistest eetilistest põhimõtetest, mida sotsioloogilisi uuringuid kavandades ja korraldades ning professionaalse sotsioloogina tegutsedes silmas pidada;
- (2) pakkuda õppematerjali sotsioloogiliste uuringute eetika osas sotsioloogia ja lähedaste erialade üliõpilastele ja õppejõududele;
- (3) pakkuda alus- ja abimaterjali eetikakomiteedele, kellel tuleb otsustada sotsioloogiliste uuringute kavandite või uurimisprojektide kooskõla üle eetiliste standarditega;

- (4) suurendada teadlikkust võimalikest probleemidest ja huvide konfliktidest, mis sotsioloogiliste uuringute korraldajatel võivad ette tulla;
- (5) pöörata tähelepanu kohustustele, mis sotsioloogidel uuritavate indiviidide ja rühmade ees tekivad;
- (6) pakkuda juhtnööre eetilistes küsimustes, mis sotsioloogidel töölus ja erinevates rollides ette tulevad.

Eetikakoodeks ei ole kõikehõlmav ja paindumatu, vaid sõnastab põhiprintsiibid. Kui eetikakoodeks ka mõnd konkreetset olukorda või käitumist ei kirjelda, ei tähenda see, et antud käitumine oleks automaatselt eetiline või ebaeetiline.

Eetikakoodeksis sätestatu jõustamisse panustavad kõik Eesti Sotsioloogide Liidu liikmed, jälgides sotsioloogilisi uuringuid tehes eetikakoodeksis sätestatud põhimõtteid, panustades avalikku diskussiooni sotsioloogiliste uuringute eetiliste küsimuste üle ning vajadusel taunides uurimistöö eetikat eiranud uuringuid/uurijaid.

Selle eetikakoodeksi loomisel on võetud eeskujuks [Rahvusvahelise Sotsioloogia Assotsiatsiooni](#) (ISA), [Ameerika Sotsioloogia Assotsiatsiooni](#), [Austraalia Sotsioloogia Assotsiatsiooni](#), [Briti Sotsioloogia Assotsiatsiooni](#), [Iirimaa Sotsioloogia Assotsiatsiooni](#), [Kanada Sotsioloogia Assotsiatsiooni](#) ja [Maailma Internetiuurijate Assotsiatsiooni](#) eetikakoodeksid.

Preambula

Sotsioloogid töötavad selleks, et arendada uuringutel põhinevat usaldusväärset ja tõenduspõhist (teaduslikku) teadmist ühiskonnast. Andmete kogumine, analüüsimine ja tõlgendamine, aga ka selle tegemata jätmine peab olema andmesubjekti ning ühiskonna seisukohalt eetiline, õiglane ja õigustatud. Eetikakoodeksi peamised eesmärgid on (1) kaitsta nende gruppide ja indiviidide heaolu, kellega sotsioloogid töötavad või kes on seotud sotsioloogiliste uuringutega või kes teadlikult või endale teadvustamata oma igapäevaste tegevuste tõttu uuringuis kasutatavaid andmeid loovad ning (2) pakkuda käitumisalaseid juhtnõure sotsioloogiliste uuringute läbiviijatele.

1. Sotsioloogia kui teadusala ja praktika

- 1.1. Sotsioloogid peavad olema teadlikud sellest, et nende teoreetilised käsitlused, töö andmetega (andmete kogumine, loomine, analüüsimine) ja uuringutulemused võivad mõjutada ühiskonda. Seega on nende kohus ühelt poolt säilitada niivõrd objektiivne hoiak kui võimalik ning teiselt poolt teadvustada ja välja tuua oma uuringute relatiivset iseloomu ning mitte varjata oma enda ideoloogilist positsiooni. Ühtki sotsioloogilist käsitlust ei tohiks esitada vaieldamatu ja ümberlukkamatu tõena.
- 1.2. Sotsioloog ei tohi kahjustada oma eriala usaldusväärset ning eetilisi tõekspidamisi andmete kogumisel, loomisel ja analüüsimisel, mis ei tähenda, et ta ei võiks olla kriitiline või kritiseerida oma eriala aluseid, meetodeid või saavutusi.
- 1.3. Avatus, kriitiline mõtlemine ning austus kõigi teaduslike lähenemiste (paradigmade) suhtes peavad olema sotsioloogia õpetamise ja professionaalse praktika aluseks.
- 1.4. Sotsioloogid peavad suhtuma austusega arvamuste, teooriate, meetodite ja paradigmade paljususse uurijate kogukonnas. Mõistlik on meetodeid paindlikult ja uurimisküsimusele vastavalt kombineerida, kasutada sotsioloogilise metodoloogise pluralismi ressursse.
- 1.5. Sotsioloogid peavad ühiskonna mõistmisel lähtuma otstarbekuse põhimõttest, ühelgi lähenemisviisil ei ole ühiskonna mõtestamise monopoli. Traditsioonidest ja distsiplinaarsetest erisustest olulisem on uurimisprobleemi pragmaatiline käsitlus.

2. Uuringus osalejad

- 2.1. Uuringus osalejaid/andmesubjekte tuleb kohelda austusega ning kaitsta nende heaolu ja privaatsust. See hõlmab inimese kõigi õiguste ja sisemise väärikuse austamist ning tähendab muuhulgas seda, et ühtegi uuringus osalejat ei tohiks kohelda eesmärgi saavutamise vahendina.
- 2.2. Uuringus osalevaid inimesi tuleb uuringu toimumisest teavitada ning küsida nende teadlikku nõusolekut uuringus osalemiseks.

- 2.3. Uuringus osalejatele tuleb enne nendelt uuringus osalemiseks teadliku nõusoleku küsimist anda (neile arusaadavas keeles) ülevaade kavandatavast uuringust. Uuringus osalejaid tuleb muuhulgas teavitada:
- uuringu eesmärkidest, vajalikkusest, sisust ja meetoditest, lisaks ka (võimalikest) riskidest ja kasust osalejale;
 - võimalusest uuringus osalemisest igal ajal keelduda või nõusolek osalemiseks tagasi võtta ilma, et see osalejale mingeid negatiivseid tagajärgi kaasa tooks;
 - kogutud andmete säilitamise ja kasutamise ajaraamist ja eesmärkidest;
 - uuringu läbiviijatest ja rahastajatest;
 - sellest, kuidas uuringutulemusi hiljem tutvustatakse ja levitatakse.
- 2.4. Juhul, kui uuritakse alaealisi, kelle uuringusse kaasamiseks on vajalik vanema nõusolek, tuleb lisaks vanema nõusolekule kindlasti küsida ka lapse enda nõustumist uuringus osalemisega ning selgitada talle arusaadavas keeles ja viisil uuringu sisu ja eesmärgi.
- 2.5. Inimestel peab olema võimalus uuringus osalemisest keelduda seda kuidagi põhjendamata. Uuringus osalemise nõusoleku tagasivõtmine peab olema tehtud sama hõlpsaks kui selle andmine.
- 2.6. Uuringus osalemiseks ei tule luba küsida juhul, kui vaatlust viiakse läbi avalikus kohas või kui analüüsiks kasutatakse avalikult kättesaadavaid materjale. Avalikus kohas andmeid kogudes (nt vaatluse meetodil) ja neid töödeldes tuleb lisaks eetilistele kaalutlustele kindlasti silmas pidada ka isikuandmete kaitse määrusest tulenevaid piiranguid (nt millal on andmed käsitletavad isikuandmetena).
- 2.7. Uuringus osalevate inimeste turvalisust, konfidentsiaalsust ja privaatsust tuleb järjekindlalt austada ja kaitsta sõltumatult kasutatavatest andmetüüpidest ja andmete kogumise meetoditest. Uurijate poolt inimeste kohta kogutud isikliku infot tuleb kohelda konfidentsiaalsena, välja arvatud juhtudel, kui andmesubjektid on andnud loa enda tsiteerimiseks või enda kohta kogutud andmete kasutamiseks. Kui andmesubjektid on lihtsasti identifitseeritavad, peavad uurijad neile põhjalikult tutvustama võimalikke tagajärgi, mis võivad järgneda uurimisandmete ja/või tulemuste avaldamisele.
- 2.8. Agregeeritud, standardiseeritud ja/või homogeniseeritud andmete esitamisel on uuringu tegijatel kohustus jälgida, et andmed oleksid esitatud piisavalt üldistatult tagamaks uuringus osalejate anonüümsuse ja konfidentsiaalsuse kaitse.
- 2.9. Nii uuringus osalejaid kui uuringu rahastajaid tuleb alati teavitada piirangutest seoses konfidentsiaalsuse ja anonüümsusega. See tähendab muuhulgas seda, et uuringus osalejatele ei tohi anonüümsuse ja konfidentsiaalsuse osas anda ebarealistlike lubadusi.
- 2.10. Konfidentsiaalsusnõue ei kehti, kui uuring põhineb avalikult kättesaadavatel materjalidel (nt ajaleheartiklid) või kui uuringus osaleja on andnud nõusoleku või isegi avaldanud soovi konfidentsiaalsusest loobuda. Olukorras, kus inimene ei pruugi olla teadlik tema kohta

andmete kogumisest (sotsiaalmeedia platvormid), tuleb vaatamata andmete avalikustatutele lähtuda konfidentsiaalsuse nõudest.

3. Uurija roll ja heaolu

- 3.1. Sotsioloogid uurivad ühtviisi nii suhteliselt mõjuvõimetusid kui ka neist endast mõjuvõimsamal positsioonil olevaid inimesi, mistõttu võivad uuringuprotsessis oluliseks muutuda võimu ja staatuse küsimused. Vaatamata sellele peab suhteid uuritavatega – kui vähegi võimalik – iseloomustama vastastikune usaldus ja austus.
- 3.2. Kuigi üldjuhul on haavatavamaks osapooleks uuringus osalejad, võib uurija ja uurimuses osalejate võimusuhte kontekstis tulla ette olukordi, kus haavatavamaks pooleks on uurija: näiteks ülespoole uurimise (võimukate indiviidide ja gruppide uurimise) või vägivaldseid ideoloogiaid propageerivate gruppide uurimise puhul. Sellisel juhul on oluline tagada uurija heaolu ja turvalisus, mõeldes läbi, milliseid riske kujutab uurimistöö läbiviimine uurijale (erinevates uuringuetappides) ning kuidas neid maandada. Vajadusel saab uurija nendes küsimustes pöörduda oma tööandja poole, kes peaks uurijale nõu ja tuge pakkuma.

4. Andmete kogumine ja kasutamine

- 4.1. Ühiskonna uurimine peab algama asjakohase ja asjatundliku uurimisküsimuse püstitamisest. Andmete tõlgendamine peab olema dialoogis uuritava nähtuse kohta juba teadaoleva infoga, teoreetiliste teadmiste ja varasemalt kogutud empiiriliste uuringutega.
- 4.2. Uuringut planeerides tuleb teha kõik endast olenev, et vältida kallutatud andmete ja tulemuste saamist.
- 4.3. Uuringute tegijatena peavad sotsioloogid avalikustama detailse ja korrektse info kasutatud andmekogumis- ja analüüsimeetodite ning oma andmeallikate kohta.
- 4.4. Andmed vajavad alati tõlgendamist, mistõttu peavad sotsioloogid vältima andmete esitamist ilma andmete sisulise ja professionaalse tõlgendamiseta. Sotsioloogid peavad andmete tõlgendamisel lähtuma andmete sotsiaalkultuurilisest kontekstist ning andmete üldistamisel arvestama uuritava nähtuse konkreetse ajalise ja ruumilise kontekstiga.
- 4.5. Sotsioloogid peavad arvestama, et andmete loomine, kogumine ja kasutamine on vastastikmõjuline, keeruline ja läbipõimunud protsess. Andmete eetiliseks ja õiglaseks kogumiseks ning tõlgendamiseks peavad sotsioloogid mõistma andmete sageli vastuolulistest ja hierarhilistest suhetest läbipõimitud eluteed.
- 4.6. Kui uuringus osalejad on alaealised või nad kuuluvad mõnda haavatavasse gruppi, tuleb uurimismeetodeid valida ja kohendada vastavalt nende vajadustele, et kaitsta uuringus osalejate õiguseid ning kindlustada nende füüsiline ja emotsionaalne heaolu.

- 4.7. Selliste uurimispraktikate vajalikkust, mis potentsiaalselt võivad mingil moel kahjustada uuringus osalenute huve, tulevikuperspektiive või kogukondi, tuleb hinnata väga kriitiliselt.
- 4.8. Uuringus osalejatele aja jm kulutuste kompenseerimine näiteks transpordikulude hüvitamise või kinkekaartide kinkimise näol on tavapärane ja igati aktsepteeritav praktika, kuid uuringus osalemise eest maksmist tuleb vältida.
- 4.9. Sotsioloogid, kellel on juurdepääs teiste teadlikult või teadvustamata kogutud andmetele, peavad kinni pidama anonüümsus- ja konfidentsiaalsusnõuetest, mis olid aluseks andmekogumisel.
- 4.10. Sotsioloogid peavad olema teadlikud, et andmed ei teki iseenesest; andmetega töötajal ja uurijal on aktiivne roll andmekogumise planeerimisel ja andmete kogumisega seotud valikute tegemisel. Kõiki andmeid, mida on võimalik luua või koguda, ei ole tingimata vaja (juurde) luua või koguda. Andmeid tuleks luua, koguda ja tõlgendada lähtuvalt vajadusest ning andmeõigluse ja -eetika põhimõtetest.
- 4.11. Sotsioloog, andmetega töötaja või uurija peab olema teadlik ja teovõimeline ning hindama alati kriitiliselt oma tegevuse tagajärgi.

5. Tellijad ja rahastajad

- 5.1. Paljud sotsioloogilised uuringud sõltuvad era- või avalikust rahastusest ning seega teatud määral ka rahastajate huvidest. Rahastajatel – kuulugu nad era- või avalikku sektorisse – võib olla ootus teatud tulemuste suhtes, mida uuringud peaksid andma. Sotsioloogid ei tohiks aga vastu võtta uuringugrante ja lepinguid, mis lähevad vastuollu nende professionaalse arusaamaga uuringute korraldamisest. Samuti ei tohi nad nõustuda rahastaja sooviga uurimistulemuste publitseerimist vetostada või pidurdada, kui tulemused või avaldamine nende huvidega ei kattu.
- 5.2. Tellijatel ja rahastajatel nii era- kui ka avalikus sektoris võib olla huvi rahastada just niisuguseid sotsioloogilisi uuringuid, mis aitaksid neil poliitilisi vms ideoloogilisi eesmärke saavutada. Sõltumata sellest, kas sotsioloog tellija või rahastaja eesmärke jagab või mitte, ei tohi ta sellise tegevusega kaasa minna ning oma uuringutega poliitilisi vms ideoloogilisi eesmärke teenida.
- 5.3. Uurijate ja rahastajate vahelised kokkulepped peavad olema kirjalikud ning sisaldama detailset selgitust, kuidas tagatakse andmesubjektide õigused.
- 5.4. Uurijatel on kohustus avalikustada institutsionaalne, organisatsiooniline ja sotsiaalne kontekst, milles uurimistöö aset leidis. Rahaline ja muu toetus, kaasaarvatud igasugune sisend tellijalt või rahastajalt, tuleb avalikustada.
- 5.5. Uurija ei tohi nõustuda uurimistulemusi vastavalt tellija või rahastaja soovidele kohandama.

5.6. Sotsioloogidel on kohustus keelduda uurimistoetustest, -ülesannetest ja -lepingutest, mis on vastuolus nende kutse-eetikaga.

6. Kulud ja tasud

- 6.1. Sotsioloogilisteks uuringuteks eraldatud vahendeid tuleb kasutada üksnes eesmärgipäraselt ja kokkulepitud korras.
- 6.2. Olukorras, kus sotsioloogid osalevad hangetel ning teevad võistlevaid pakkumisi, ei tohi nad nõustuda ellu viima uuringuprojekte, mis on alarahastatud (nt alapakkumise tulemusena) või kasutada muid ebaausaid võtteid, mis ei ole kooskõlas sotsioloogiliste uuringute standarditega.

7. Publitseerimine ja kommunikatsioon

- 7.1. Sotsioloogilise uurimistöö käigus kogutud andmed ja uurimistöö tulemused on uuringu tegijate intellektuaalne omand.
- 7.2. Uurijatel on õigus teha kindlaks, et nende töö tulemusi ei manipuleerita ega võeta kontekstist välja töö rahastaja (tellija) poolt.
- 7.3. Kõigi teadlaste, analüütikute jt kaastöötajate panust, kes on uurimistöösse ja kirjutamisse arvestataval määral panustanud, tuleb arvesse võtta ja tunnustada uurimistulemuste publitseerimisel ning kõigil juhtudel, kui see on põhjendatud, nimetada neid kaasautoritena.
- 7.4. Andmetaristu peab olema avalik hüve. Andmete mitmekesisus ja võrdne juurdepääs andmetele on oluline, selle eest peavad seisma kõik sotsioloogiliste uuringute läbiviijad, andmete loojad, kogujad ja kasutajad.
- 7.5. Andmetike avalikustamisel tuleb andmed teha kättesaadavaks koos infoga andmeallikate ja andmete kogumisel kasutatud meetodite kohta, st detailse andmete kirjeldusega. Avalikustada võib andmeid ainult juhtudel ja viisidel, mil on tagatud andmesubjektide anonüümsus.
- 7.6. Kui uuringutulemused on avaldatud, on need avatud teiste teadlaste ja uuringutegijate kommentaaridele ja kriitikale.
- 7.7. Uurijatel lasub vastutus uuringu metodoloogilisi ja teoreetilisi aluseid (piisava põhjalikkusega) kirjeldada, tuues seejuures välja ka uuringudisainist ja andmetest tulenevad piirangud.
- 7.8. Plagiaat ja igasugune muu akadeemiline petturlus on vastuvõetamatud.
- 7.9. Uurijatel on kohustus uuringutulemused avalikustada, välja arvatud juhul, kui tulemuste avalikustamine kujutab endast riski uuringus osalenute anonüümsusele ja konfidentsiaalsusele või ohustab muul viisil uuritavate õiguseid.
- 7.10. Uurijad peavad hoolikalt kaaluma, millised võivad olla nende poolt levitatud informatsiooni järelmid ühiskondlikult, poliitiliselt ja andmesubjektile. Nad peavad püüdlema selle poole, et levitav info oleks erinevatele ühiskonnarühmadele hästi arusaadav, õiges kontekstis (konteksti asetatud) ja vastutustundlikult edasi antud.

- 7.11. Uurijad on kohustatud tähelepanu juhtima olulistele moonutustele, mida tellija või rahastaja on teinud uuringutulemusi levitades või muul viisil kasutades.
- 7.12. Uuringuraportites tuleb välja tuua täielik informatsioon uuringu rahastajate ja toetajate kohta ning kõikvõimalikud muud olulised sidemed uuringu tellijate/rahastajate ja uuringu läbiviijate vahel.
- 7.13. Uuringu tulemused avaldatakse täielikult, jätmata kõrvale olulisi andmeid ja analüüsitulemusi. Sotsioloog raporteerib uuringu tulemustest olenemata sellest, kas need toetavad või lähevad vastuollu uurija, tellija vms oodatud tulemuste või hüpoteesidega.

8. Uurimistulemuste teadusväline kasutus ja sotsioloogide avalikud sõnavõttud

- 8.1. Sotsioloogilisi uuringuid saadab sageli avalik huvi. Uuringutulemuste levik teenib inimeste õigust olla informeeritud ning ühiskonnaellu kaasatud ning on seega tervitatav. Sellele vaatamata peavad uurijad olema teadlikud võimalusest, et uuringutulemuste laia avalikkusega jagamisega (nt massi- ja sotsiaalmeedias) võib kaasneda info moonumise, lihtsustamise ja manipuleerimise oht. Uurijad peavad olema valmis ja neil peaks olema võimalus oma töö tulemuste väärtõlgendusi ennetada, neile vastata ja neid korrigeerida.
- 8.2. Sotsioloogidel on kohustus nii individuaalselt kui kollektiivselt reageerida ja osaleda avalikus debatis professionaalse ekspertiisi piires. Sotsioloog peab tundma ja austama oma professionaalse kompetentsi piire. Uurijad peavad hoiduma esinemast eksperdina teemadel ja valdkondades, kus neil puuduvad piisavalt sügavad erialased teadmised, iseäranis juhul, kui nad osalevad avalikus diskussioonis.

9. Üliõpilastööd

- 9.1. Eetikakoodeksis sisalduvad sotsioloogilise uurimistöö eetika põhimõtted laienevad ka kõigile tudengite tehtavatele uuringutele (sh kursuse- ja lõputöödele).

Viited teistele eetikakoodeksitele

[Rahvusvahelise Sotsioloogia Assotsiatsiooni eetikakoodeks](#)

[Euroopa Sotsioloogia Assotsiatsiooni eetikaalased juhtnöörid](#)

[Ameerika Sotsioloogia Assotsiatsiooni eetikakoodeks](#)

[Austraalia Sotsioloogia Assotsiatsiooni eetikakoodeks](#)

[Briti Sotsioloogia Assotsiatsiooni eetikakoodeks](#)

[Jirimaa Sotsioloogia Assotsiatsiooni eetikakoodeks](#)

[Kanada Sotsioloogia Assotsiatsiooni eetikakoodeks](#)

[AolR internetiuurijate eetikakoodeks](#)

[Rahvusvaheline Esomari eetikakoodeks](#)

[Hea teadustava](#)

[Euroopa teaduseetikakoodeks](#)